

ІСТОРІЯ НАУКИ

© М.І. Фатула, Ю.М. Фатула, 2011

УДК 001 (092) (477)

М.І. ФАТУЛА, Ю.М. ФАТУЛА

Ужгородський національний університет, медичний факультет, кафедра факультетської терапії; факультет післядипломної освіти, кафедра хірургічних дисциплін, Ужгород

УКРАЇНЦІ – ЛАУРЕАТИ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ

У огляді коротко подано біографії лауреатів Нобелівської премії, які народилися на Українській землі, — І. Мечникова, З. Ваксмана, Р. Гофмана, С. Кузнеца, Г. Шарпака, Ш. Агнона, а також тих українців, які були висунуті кандидатами на цю премію.

Ключові слова: Нобелівська премія, українці — лауреати Нобелівської премії

Вступ. Уже понад 100 років 10 грудня, в день смерті Альфреда Нобеля, в Стокгольмі король Швеції в урочистій обстановці вручає новообраним лауреатам Нобелівську премію.

За світовим моральним авторитетом та щедрістю матеріальної винагороди ця відзнака є однією з найвідоміших і найпрестижніших міжнародних премій світу. Згідно з волею Нобеля, річний прибуток від його спадщини має ділитися на п'ять рівних частин між особами, які попереднього року найбільше прислужилися людству в різних галузях.

Премію вручають у галузі фізики, хімії, фізіології й медицини, літератури, а з 1969 року — і економіки.

Обирає лауреатів Нобелівської премії, дотримуючись суворих правил, спеціальна комісія Шведської королівської академії.

Україна дала шість лауреатів Нобелівської премії. Ось ці славні імена: Ілля Мечников, Зельман Ваксман, Роальд Гофман, Саймон Кузнец, Георгій Шарпак, Шмуель Йосеф Агنون [13, 14, 20].

Вони народилися в Українській землі, яка була їхньою колыскою. Через різні обставини змушені були покинути її, навчалися та працювали в інших країнах, ставали громадянами цих країн, множили їх славу, міць та гордість. Ставали національною елітою цих країн. Нобелівську премію одержували як вихідці з українських земель, але ... громадяни інших країн.

Лауреати Нобелівської премії нині вважаються інтелектуальною елітою людства.

МЕЧНИКОВ Ілля Ілліч
(**Илья Ильич Мечников**):
(15.05.1845 — 15.07.1916) — за праці про імунітет.

Ембріолог, бактеріолог й імунолог І. І. Мечников народився 15 травня 1845 р. у селі Панасівка Куп'янського повіту на Харківщині в сім'ї

військового офіцера (тепер — село Мечникове Дворічанського району Харківської області) [12, 22, 32].

У 1862 р. І. Мечников із золотою медаллю закінчив середню школу і вступив до Харківського університету на чотирирічний курс природничого відділення фізико-математичного факультету, який закінчив за два роки [3].

Протягом трьох років Мечников вивчає ембріологію безхребетних у різних частинах Європи: спочатку на о. Гельголанд у Північному морі, потім у лабораторії Рудольфа Лейкарта в Гессені поблизу Франкфурта і, нарешті, в Неаполі, де співпрацює з молодим російським зоологом О. Ковалевським.

У 1867 р., захистивши дисертацію з ембріонального розвитку риб і ракоподібних, Мечников одержав докторський ступінь Санкт-Петербурзького університету.

У складі антропологічної експедиції вчений поїхав до Каспійського моря, в район проживання калмиків, для проведення антропометричних вимірів, що характеризують їх як представників монголоїдної раси. Після повернення з експедиції був обраний на посаду доцента, а згодом (1870-1882 роки) — завідувача кафедри зоології та порівняльної анатомії Новоросійського університету в Одесі.

Мечников користувався великою повагою серед студентів університету, але через утиски з боку адміністрації за свої політичні уподобання подав у відставку і переїхав до Мессіни (Італія). Там, як він сам згадує, здійснюється перелом у його науковому житті — із зоолога він відразу став патологом.

Відкриття, що круто змінило хід життя Мечникова, було пов'язане із спостереженнями за личинками морської зірки. Спостерігаючи за цими прозорими тваринами, він помітив, як рухливі клітини оточують і поглинають чужорідні тіла, подібно до того, як це відбувається при запальній реакції у людей. Якщо чужорідне тіло було

невелике, блукаючі клітини, які він назвав *фагоцитами* (від грецького слова phagein – їсти, пожирати), могли повністю поглинути прибульця.

І. Мечников не був першим, хто спостерігав, як лейкоцити тварин поглинають організми, що вторглися, включаючи і бактерії. В той час вважалося, що процес поглинання служить головним чином для поширення чужорідного тіла через кровоносну систему по всьому організму. І. Мечников був прихильником іншої думки, оскільки дивився на цей процес очима ембріолога. В личинках морських зірок рухливі фагоцити не лише оточують і поглинають об'єкт, що вторгся, але також резорбують і знищують інші тканини, яких організм більше не потребує. Лейкоцити людини і рухливі фагоцити морської зірки ембріонально гомологічні, оскільки походять із мезодерми. Звідси Мечников робить висновок, що лейкоцити, подібно до фагоцитів, насправді виконують захисну або санітарну функцію. Згідно з цією гіпотезою, зазначав Мечников, хвороба повинна розглядатися як боротьба між патогенними агентами-мікробами, що надійшли із зовні, і фагоцитами самого організму. Видужання означатиме перемогу фагоцитів, а запальна реакція буде ознакою їх дії, яка є достатньою для запобігання атаці мікробів.

Однак ідеї Мечникова протягом ряду років не сприймалися науковою громадськістю.

Прихильники гуморальної теорії вважали, що основну роль в знищенні "прибульців" виконують певні речовини крові, а не лейкоцити.

Мечников, визнаючи існування антитіл і антиоксинів, які були описані Е. фон Берінгом, енергійно захищав свою фагоцитарну теорію.

Праці Мечникова цього періоду зробили значний внесок у ряд фундаментальних відкриттів, що стосуються природи імунної реакції організму.

Найбільш важливий вклад Мечникова в науку мав методологічний характер: мета вченого полягала в тому, "аби вивчати імунітет при інфекційних захворюваннях ... з позицій клітинної фізіології".

У 1886 році Мечников повертається до Одеси, щоб очолити організовану ним разом з Миколою Гамалією першу в Російській імперії бактеріологічну станцію, яка згодом переросла в Одеський науково-дослідний інститут вірусології та епідеміології ім. І. І. Мечникова (тепер — Український науково-дослідний протичумний інститут ім. І. І. Мечникова).

У лабораторії Мечников вивчає дію фагоцитів собаки, кроля і мавпи на мікроби, що викликають бешихове запалення і зворотний тиф. Його співробітники працювали також над вакцинами проти холери і сибірки в овець.

У 1887 р. учений їде до Франції, де у Парижі зустрічається з Луї Пастером, який запропонував йому завідувати новою лабораторією в Пастерівському інституті. Протягом 28 років

Мечников працював там, продовжуючи дослідження фагоцитів.

Коли уявлення про роль фагоцитозу і функції лейкоцитів набули значнішого поширення серед імунологів, Мечников звернувся до інших ідей, займався, зокрема, проблемами старіння і смерті.

У 1903 р. він опублікував книгу, присвячену "ортобіозу" – вміст "жити правильно", – "Етюди про природу людини", в якій обговорюється значення їжі і обґрунтовується необхідність вживання великих кількостей кисломолочних продуктів або кислого молока, заквашеного за допомогою болгарської палички [23].

У 1908 році І. Мечников разом із П. Ерліхом був удостоєний Нобелівської премії з фізіології і медицини "за вивчення імунної системи", оскільки було покладено початок сучасним дослідженням з "імунології і зроблено вагомий вплив на весь хід її розвитку".

Учений одержав багато нагород і відзнак, серед яких — медаль Коплі Лондонського королівського товариства, ступінь почесного доктора Кембриджського університету.

Він був членом Французької академії медицини, Шведського медичного товариства, почесним членом Петербурзької академії наук.

Ілля Мечников помер у Парижі 15 липня 1916 р. у віці 71 року після декількох інфарктів міокарда, заповівши спалити його тіло в крематорії. Урна з прахом великого вченого з України зберігається в бібліотеці Пастерівського інституту в Парижі.

У Дворічанському районі Харківської області у селі Мечникове є музей лауреата Нобелівської премії Іллі Мечникова [12].

БАКСМАН Зельман Абрахам (Selman Abraham Waksman): (20.07.1888 — 16.08.1973) — за відкриття стрептоміцину, першого антибіотика, ефективного в лікуванні туберкульозу.

Американський мікробіолог З. Ваксман народився 22 липня 1888 року в містечку Нова Прилука біля Бердичева Київської губернії Російської імперії (тепер — Липовецький район Вінницької області, Україна) [2, 29, 32, 59].

Дата народження в літературі називається різна (2, 20 або 22 липня), але 22 липня вказується у автобіографії З. Ваксмана [59].

Його мати, Фредія (Лондон) Ваксман, була власницею промтоварного магазину, а батько, Яків Ваксман, орендарем земельної ділянки.

З. Ваксман закінчив місцевий хедер (єврейська початкова приватна релігійна школа) і в такий спосіб розпочав свій шлях «нагору» в науці.

За законами царської Росії З. Ваксман як єврей мав обмежену можливість одержати освіту, але

мати запросила репетиторів, після занять з якими він був прийнятий до Одеської гімназії. Саме тут юнак у 1910 році закінчив п'яту гімназію, склавши іспити екстерном. Знову постало питання про продовження освіти, проте вирішити його в Росії було практично неможливо.

Мріючи одержати університетську освіту, З. Ваксман емігрував до США.

Після прибуття до Філадельфії в 1911 р. він на якийсь час зупинився у своїх сестер, що мали ферму неподалік від Метьючена (штат Нью-Джерсі).

У своїх спогадах згодом він напише: "Поряд із землею я вирішив шукати відповіді на численні запитання про циклічність життя в природі, які все частіше поставали переді мною" [29]. Аби отримати відповіді на ці питання, З. Ваксман в 1911 р. вступив до сільськогосподарського коледжу при Рутгерсівському інституті, вигравши конкурс на державну стипендію.

У 1915 році З. Ваксман одержує громадянство США.

У червні 1915 року він отримав ступінь бакалавра і був зарахований науковим асистентом із бактеріології ґрунту в Сільськогосподарську експериментальну станцію штату Нью-Джерсі.

Таємничий світ мікроорганізмів все більше захоплював молодого вченого.

На самому початку наукової кар'єри З. Ваксман розпочав дослідження актиноміцетів – групи мікроорганізмів, які відіграли головну роль у розробці і створенні антибіотиків.

У лютому 1916 року була опублікована його перша наукова стаття.

1 травня 1916 року З. Ваксман успішно захистив магістерську роботу "Гриби ґрунту і їх активність" та отримав науковий ступінь Masters Degree.

Два роки, проведені в Каліфорнійському університеті з метою поглибленого вивчення хімії, збагатили молодого вченого новими ідеями і сучасними методиками для поглибленого вивчення мікробіології.

22 листопада 1917 року Ваксман захистив дисертацію на тему "Дослідження протеолітичної активності мікроорганізмів ґрунту, особливо грибів" і отримав ступінь доктора філософії (PhD).

Найбільш значною працею вченого за період 1917 – 1923 рр. стало виділення мікроорганізму *Thiobacillus thiooxidans*, що обумовлює процес окислення сірки в компості.

У 1924 р. З. Ваксман вирушив до Європи, де відвідав ряд провідних наукових центрів Роттердама, Рима, Мюнхена, Берна, Мілана, Дрездена, Лейпцига.

Побував він і в Радянському Союзі: після 10-денного перебування на батьківщині, в. м. Нова Прилука, поїхав до Москви, де зустрівся з відомими радянськими вченими — В. Р. Вільямсом, А. Н. Бахом,

Д. Н. Прянишниковим, К. Д. Глінкою, прочитав курс лекцій.

На підставі особистих вражень від поїздки З. Ваксман написав огляд "Мікробіологія ґрунту в 1924 році: спроба аналізу і синтезу".

9 серпня 1925 року вчений був призначений ад'юнкт-професором, а в 1931 році — професором кафедри мікробіології ґрунту Ратджерського університету.

Багато уваги професор З. Ваксман приділяв вивченню природи і походження гумусу.

Він довів, що гумус — це частково рослинні та органічні залишки, які є важливими для підтримки ґрунтових процесів як джерела родючості, розвинув методи аналізу стану ґрунту.

У Рутгерсі З. Ваксман став провідним спеціалістом в галузі мікробіології ґрунту, яка із простого нагромадження уривчастих спостережень стала науковою дисципліною.

Займаючись одночасно викладанням, підготовкою наукових і популярних публікацій, він продовжував дослідження з біохімії ґрунту і взаємозв'язків між організмами в процесі його формування.

У цей час З. Ваксман створив лабораторію, яка стала своєрідним науковим центром, куди приїжджали студенти і учені зі всіх куточків світу.

У 1932 році Американська національна асоціація по боротьбі з туберкульозом звернулася до З. Ваксмана з проханням вивчити процес руйнування палички туберкульозу в ґрунті. Учений зробив висновок, що за цей процес відповідальні мікроби-антагоністи.

До 1939 року З. Ваксман вирішив розгорнути нову програму для лікування хвороб людини на підставі використання результатів власних досліджень з мікробіології ґрунту.

"Я відчував на своєму досвіді, що гриби й актиноміцети можуть бути значно більш ефективними джерелами антибактеріальних засобів, ніж звичайні бактерії", — заявив він пізніше.

Іншою причиною його нової дослідницької програми була загроза Другої світової війни, "що майоріла на обрії", — говорив Ваксман, — що диктувала необхідність створення нових препаратів для контролю над різними інфекціями й епідеміями, котрі могли виникнути" [2].

У 1939 році в лабораторії була розпочата робота з виділення антибіотиків. Вирішення проблеми вимагало тривалої і скрупульозної праці: необхідно було виділити з ґрунту й інших джерел тисячі різних мікроорганізмів, культивувати їх на різних середовищах і субстратах, потім тестувати на здатність виробляти за різних умов хімічні речовини, що інгібують зростання різних бактерій.

За час роботи було досліджено більше 10 тисяч мікроорганізмів. У розв'язанні цього складного

завдання З. Ваксману допомагали близько 40 студентів і дослідників.

Дорога до успіху була складною: у 1940 році виділений актиноміцин, через рік — лавацин і фумігацин, в 1942 році — стрептотрицин, проте практичне вживання препаратів обмежувалося їхньою високою токсичністю. Менш ніж через 6 місяців після того, як було протестовано багато ізольованих культур актиноміцетів, З. Ваксманом і співпрацівниками був виділений мікроорганізм *Actinomyces griseus*, здатний продукувати антибіотик з подібними властивостями.

Згідно з класифікацією З. Ваксмана і Хенриси (1943) назва культури була змінена на *Streptomyces griseus*, за аналогією з якою отриманий антибіотик був названий стрептоміцином.

Перше прилюдне повідомлення про стрептоміцин було зроблене в січні 1944 року [29].

Протягом подальших 10 років з актиноміцетів було виділено близько 20 різних речовин.

Горизонти, які відкривав стрептоміцин для лікування туберкульозу й інших інфекційних захворювань, здавалися безмежними.

Перше випробування дії стрептоміцину проти туберкульозної палички, яке було проведене в лабораторних умовах на морських свинках, показало його високу ефективність і можливість вживання хворими людьми.

Клінічне випробування стрептоміцину було проведене лікарем клініки Мейо Х.К.Хиншоу в листопаді 1944 року в санаторії, який спеціалізувався на лікуванні туберкульозу [29].

На сьогодні стрептоміцин входить в світові стандарти DOTS-терапії при лікуванні вперше виявлених і повторних випадків захворювання на туберкульоз.

В Україні впровадження стандартів DOTS-терапії передбачено "Протоколом по впровадженню DOTS-стратегії в Україні", який затверджений наказом МОЗ України № 318 від 24.05.2006 р. та наказом МОЗ України № 276 від 28.05.2008 р. "Клінічний протокол надання медичної допомоги хворим на поєднанні захворювання – туберкульоз та ВІЛ-інфекція".

Стратегія DOTS-терапії складається з 5 компонентів.

1. Постійна підтримка програми боротьби з туберкульозом із боку уряду і регіональних органів управління охороною здоров'я.

2. Виявлення випадків захворювання на туберкульоз за допомогою мікроскопічного дослідження мокротиння всіх хворих, що звернулися в медичну установу з підозрою на туберкульоз.

3. Проведення стандартного режиму лікування від 6 до 8 місяців у всіх хворих із позитивним мазком мокротиння під безпосереднім спостереженням медичних працівників.

4. Регулярне, безупинне забезпечення всіма необхідними протитуберкульозними препаратами.

5. Стандартна система реєстрації і звітності для проведення оцінки як результатів лікування, так і програми боротьби з туберкульозом у цілому.

З 1945 по 1953 рік З. Ваксман опублікував 9 книг, присвячених мікробному антагонізму і дії антибіотиків: "Мікробний антагонізм і антибіотичні субстанції" (1945, 1947), "Антибіотики" (1947), "Стрептоміцин — його природа і практичне вживання" (1949), "Актиноміцети та їх антибіотики" (1953), "Моє життя з мікробами" (1954) та інші [29].

1946 — 1950 роки стали періодом всесвітнього визнання наукових досягнень З. А. Ваксмана.

Доля поступово вела його до всесвітньої слави.

У 1952 році З. А. Ваксман був нагороджений Нобелівською премією з фізіології і медицини "за відкриття стрептоміцину, першого антибіотика, ефективного в лікуванні туберкульозу".

У промові при врученні Нобелівської премії Арвід Волгрен з Каролінського інституту відзначив, що "... одержання стрептоміцину було результатом тривалої, систематичної і невтомної праці великої групи вчених".

Відзначивши, що стрептоміцин врятував життя уже тисячам хворих на туберкульоз, Волгрен вітав З. Ваксмана як "одного з найбільших благодійників людства" [3].

Починаючи з 1946 року З. Ваксман почав отримувати 20% грошових надходжень за використання патентів. Значну частину цих надходжень він спрямував на здійснення своєї мрії — створення Інституту мікробіології, в якому студенти і науковці змогли б вивчати фундаментальні питання мікробіології.

Нині Інститут мікробіології ім. Зельмана Ваксмана — науково-дослідна установа світового рівня, в якій є ряд академічних підрозділів: молекулярної біології і біохімії, молекулярної генетики, біології клітини, хімії, інформатики та ін. На стіні вестибюля укріплена стела з написом: "Призначення цього інституту — служити центром, де учені зі всіх країн світу зможуть працювати, вчитися і учить" [29].

31 серпня 1958 року З. А. Ваксман залишив пост директора Інституту мікробіології, проте і в наступні роки продовжував багато працювати, зосередивши увагу на узагальненні обширного наукового матеріалу, накопиченого за багато років, написанні статей і книг, виступах із лекціями в США і за кордоном.

Видатна наукова і суспільна діяльність професора З. А. Ваксмана була відзначена 67 преміями, винагородами, орденами і медалями. Він був володарем 22 почесних докторських ступенів різних наукових установ світу, дійсним і почесним членом наукових товариств Франції, Швеції, Німеччини, Бразилії, Мексики, Індії, Японії, Туреччини та інших країн.

У 1952 році, згідно з результатами опитування, проведеного Brown & Co, Зельман Ваксман був включений у список 100 видатних діячів світу.

Земляки З. Ваксмана пам'ятають про нього. Завдяки зусиллям працівників кафедри туберкульозу Вінницького медичного університету ім. М. І. Пирогова у Вінницькому музеї створена експозиція, присвячена Зельману Ваксману, а одна із вулиць міста названа його іменем.

Рішенням сесії Прилукської сільської ради одна із вулиць села також названа іменем Зельмана Ваксмана [21].

Помер З. Ваксман 16 серпня 1973 р. на 86 році життя у Вудс-Хол (штат Массачусетс, США), країні, що відкрила йому двері університету й стала для нього другою батьківщиною.

Прах його покоїться на месіанському кладовищі Вудс-Хола поряд з могилами інших знаменитих учених. На скромній могильній плиті висічений сумний і пророчий напис з Екклезіаста: "Земля розкриється і принесе порятунок" [29].

Якими символічними є ці слова! Земля відкрила ученому свої таємниці: з неї прийшли відкриття, що врятували життя мільйонів людей.

ГОФМАН Роалд
(Hoffmann Roald) – за розробку теорії протікання хімічних реакцій, що значно розширює можливості для планування хімічних експериментів.

Американський хімік (органічна та квантова хімія), поет, драматург і філософ, народився 18 липня 1937 року в м. Золочів Тернопільського воєводства Польщі (тепер – м. Золочів Львівської області, Україна) [34].

Мати, Клара Розен, була вчителькою, батько, Хілель Сафран – інженер, закінчив Львівську політехніку [34, 35, 50a].

Це була знана сім'я. Декілька поколінь Сафранів проживало в Золочеві та в інших містах Галичини.

Хлопчика, який народився у сім'ї Сафранів, назвали на честь великого норвезького мандрівника Роалда Амундсена.

Перші дитячі роки були безхмарними і щасливими.

Страхіття і трагедії в сім'ї Сафранів почалися в липні 1941 р., коли Золочів був захоплений німцями. З перших днів окупації почалися єврейські погроми та розстріли. Серед убитих були і рідні Сафранів — три дідусі і бабка.

У січні 1942 р. сім'ю Сафранів (малолітнього Роалда, батька, матір, дядьків та тіток) забрали в гето. Після річного перебування в жахливих

умовах, коли кожної хвилини сім'я могла бути розстріляна, в січні 1943 р. батько Роалда зумів влаштувати втечу сім'ї з табору у невеличке село Унів. Директор місцевої сільської школи Микола Дюк погодився надати сім'ї притулок, ризикуючи своїм життям та життям своєї родини. Протягом довгих 15 місяців сім'я Сафранів переховувалася на горищі школи. Крім Роалда і його мами, Дюки також переховували двох братів Клари Сафран та дружину одного з них — всього п'ять осіб. Дюки й самі жили у школі.

З боєм у душі читася розповідь Роалда, як він, 5-річний хлопчик, з горища школи спостерігав за грою дітей на шкільному подвір'ї, а сам навіть не міг вільно ходити на горищі, оскільки рипіли дошки і це могло викрити сім'ю [30, 33].

Батько Роалда Хілель залишався в таборі. Влітку 1943 року він намагався організувати втечу ув'язнених з табору, але одним із спільників був виданий німцям і прилюдно, в червні 1943 р., розстріляний під час публічної страти на площі м. Золочева.

Пройде більше 60 років. Лауреат Нобелівської премії Роалд Гофман (Сафран) у 2007 р. порушить клопотання перед меморіалом Яд-Вашем про присвоєння своїм рятівникам Миколі Дюку та його дружині Марії звання Праведників світу.

Клопотання було задоволено, і у вересні 2007 р. у Києві на урочистій церемонії буде вручено спеціальну медаль і сертифікат дітям Миколи і Марії, оскільки їхні батьки не дожили до цього світлого дня (<http://www1.yadvashem.org/rih.....dyuk.html>)

Так у житті зустрілися людська підлість та зрада одних і жертвність інших.

Після визволення Радянською Армією в червні 1944 р. м. Золочева мати з сином Роалдом повернулася в місто. Будинок, де вони проживали до війни, залишився відносно малоушкодженим, але все їхнє майно було розграбовано, а в будинку проживали чужі люди [30].

Залишившись без будинку і майна (в своїй квартирі знайшли тільки альбом з довоєнними світлинами, які були підписані матою), мати з сином поїхали в Краків (Польща). Тут Роалд пішов у школу, а мати удруге вийшла заміж за біженця Пауля Гофмана, який надав своє прізвище її сину.

Три роки Гофмани поневірялися в Австрії та Німеччині по таборах біженців, а в 1949 році емігрували до США.

Опинившись в Нью-Йорку, Роалд пішов у школу. Він відразу зарекомендував себе як здібний і працелюбний учень і згодом був прийнятий у школу для талановитих дітей "Стайвсант".

У 1955 р. 18-річний Роалд Гофман входив у число найбільш талановитих студентів Америки.

У 1958 р. закінчив медичний факультет Колумбійського університету. Пізніше у Гарвардському університеті спеціалізувався з хімії, в Упсале (Швеція) — з квантової хімії. В

1960 р. був одним із перших американських учених, хто прибув до Москви за програмою наукових обмінів. У Московському університеті протягом 9 місяців працював з відомим українським хіміком О. Давидовим.

У 1991 р. став єдиним американським ученим, що отримав золоту медаль Академії Наук СРСР.

У 1965 р. у 28-річному віці Роалд Гофман став професором хімії Корнельського університету, де і склалася його блискуча наукова кар'єра.

Перший значний успіх до Р. Гофмана прийшов на початку 60-х років, коли він запропонував метод розрахунків елементарних орбітальних молекул.

Основні наукові дослідження Р. Гофмана стосуються хімічної кінетики та вивчення хімічних реакцій.

У 70-ті роки Гофман почав працювати з лауреатом Нобелівської премії Робертом Вудвардом. Співпраця експериментатора Вудварда і теоретика Гофмана призвела до відкриття законів Вудварда-Гофмана.

Згідно з цими законами, головна причина хімічних реакцій полягає не в русі атомного ядра (як вважалося досі), а в хвилях і орбітальному русі електронів навколо ядра.

У 1981 р. Роалд Гофман разом з японським хіміком Кен'іті Фукуї одержав Нобелівську премію "за розробку теорії протікання хімічних реакцій", що значно розширює можливості для планування хімічних експериментів.

Нобелівська премія стала найвидатнішим, але не єдиним здобутком Р. Гофмана в науці.

У 1985 році президент США Рейган під час церемонії в Білому Домі вручив йому Медаль Науки.

Р. Гофман був також першим хіміком, який отримав вищі наукові нагороди в обох гілках хімії — органічній та неорганічній.

Він володіє англійською, німецькою, французькою, шведською, російською мовами та прекрасно розуміє українську і польську, що дає йому можливість спілкуватися з колегами з усього світу.

Цікавився Р. Гофман і життям своєї батьківщини.

Вперше він відвідав Золочів 2006-го, потім знову 2009-го років. Нелегкі думки...

"Це моя батьківщина, я тут народився. Іншої у мене немає. Якби не війна, можливо, залишився б там, виріс, продовжував говорити польською (яку я вже майже забув), напевно, вивчив би українську. Найімовірніше, став би лікарем, як мої батьки завжди хотіли," — говорить Роалд Гофман [30].

Колишній будинок Р. Гофмана в Золочеві стоїть, хоча трохи й перебудований всередині. Побував він із своєю сім'єю і в школі в Уневі.

Р. Гофман бере активну участь у збереженні пам'яті загиблих галицьких євреїв. Завдяки йому

та однодумцям вдалося відкрити три меморіали загиблим: на єврейському цвинтарі в Золочеві, в селі біля Слович, де люди були вбиті під час ліквідації гето, і в Золочівському замку.

У Золочеві на відкритті пам'ятника євреям, жертвам Голокосту, був і Р. Гофман разом із сім'єю.

Усе пережите під час війни та у післявоєнний час Р. Гофман описує в своїх художніх творах — віршах, поемах, п'єсах, які видані в декількох країнах. Він є автором 5 поетичних збірок, 114 окремо надрукованих поем і 3 театральних п'єс.

Крім Нобелівської премії, Роалд Гофман отримав премію Товариства хімії особливо чистих сполук (1969), лекторську премію Гаррісона Е. Хоува (1970), премію Артура К. Коупа (спільно з Вудворд) 1973 р., премію Полінга (1974), медаль Ніколса (1981) і премію за видатні заслуги в розвитку неорганічної хімії (1982), премію Міжнародної академії квантово-молекулярних досліджень (1971).

Р. Гофман є членом американської Національної академії наук, Американської асоціації фундаментальних наук, Міжнародної академії квантово-молекулярних досліджень та Американського фізичного товариства, володарем почесних учених ступенів Королівського технологічного інституту в Швеції і Єльського університету.

Нині видатний учений продовжує свою наукову роботу в Корнельському університеті (США).

КУЗНЕЦ Саймон Сміт (Kuznets, Simon Smith): (30.04.1901 — 10.07.2010) — за емпірично обґрунтоване тлумачення економічного зростання, що привело до нового глибокого розуміння економічної і соціальної структури та процесу економічного розвитку взагалі.

Народився Семен Абрамович Кузнец 30 квітня 1901 року.

Дані про місце народження неоднозначні. В літературі подаються дві версії народження С. Кузнеца. За однією з версій він народився у Харкові [15], за іншою — в Пінську (Білорусія) [37].

В списку лауреатів Нобелівської премії за країнами С. Кузнец віднесений до Білорусії. [URL: List of Nobel laureates by country/ http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Nobel_laureates_by_country#mw-head#mw-head].

Перша версія про місце народження підтримувалася і самим С. Кузнецем. За всіма офіційними документами він проходив як уродженець м. Харкова [28].

Однак після смерті С. Кузнеця в 1985 р., його вдова Едіт Хандлер-Кузнец заявила, що він народився у Пінську, а не в м. Харкові [25, 28].

Яких-небудь документальних підтверджень цьому факту досі не було пред'явлено. Не дає на це відповідь і автобіографія С. Кузнеця, яка зберігається в архівах Нобелівського комітету [3]. В ній він писав, що народився в 1901 році в Росії (мова йшла про Російську імперію), не вказуючи конкретно місця народження [57]. Коли в 2009 році звернулися до сина С. Кузнеця, професора економіки університету штату Індіана, Пола Кузнеця за уточненням, він повідомив, що "... є конфуз з приводу раннього періоду життя мого батька, але відносно місця його народження, це було не в Харкові, а в Пінську. Фактично нічого не написано про його особисте життя, про ранній досвід наукової діяльності. Я не дивуюся з цього, оскільки він був дуже небагатослівний. Я підозрюю, що нестатки, пов'язані з Першою світовою війною і революцією, були причиною цього мовчання" [28].

В 1909 році батько сімейства Абрам Кузнец у справах бізнесу (він торгував хутром) виїхав до США, змінив там прізвище на Сміт (англ. smith — коваль). Планував з часом, як тільки влаштується сам, забрати сім'ю в США. Адже в Пінську залишалася дружина Поліна (в дівочстві – Фрідман) з трьома синами: Соломоном, Семеном і Георгом. Причому середньому синові Семену було вісім років, а найменшому Георгу – два місяці [28].

Але наступні події (Перша світова війна, революція і громадянська війна в Росії) порушили ці плани [2].

Пройдуть довгі і важкі 15 років, і тільки в березні 1922 року Семен Кузнец разом із старшим братом, долаючи численні перепони, зуміють виїхати до батька в США [28]. А молодший син Георг зможе це зробити тільки в 1927 році [28, примітка, п.21].

Після від'їзду батька Семена в США сім'я Кузнеців виїхала з Пінська до родичів у місто Рівне на Волині [28].

Було ряд причин, які спонукали сім'ю до переїзду.

Перш за все постало питання про подальше навчання дітей. У Пінську Семен провчився в міському реальному училищі, ймовірно, тільки один або два класи [25, 28]. А Рівне в той час було центром освіти єврейської молоді. Була й інша суттєва причина — в цьому місті жили батьки матері Семена.

У Рівному сім'я Кузнеців жила протягом 1909 – 1915 років, Семен вчився в міському реальному училищі (?) [27].

У 1915 році сім'я Кузнеців змушена була покинути Рівне. До міста наближалася лінія фронту (тривала Перша світова війна), і через страх царського уряду Росії, що євреї будуть співпрацювати з австрійськими та німецькими

військами, вони в терміновому порядку були виселені з міста [28, примітка, п. 9].

Так сім'я Кузнеців опинилася в Харкові, оселилася в будинку біженців, оскільки окреме житло було важко знайти [27, 28].

У Харкові С. Кузнец вступив до 2-го реального училища, в якому вчився протягом 1915 — 1918 років [27].

У С. Кузнеця були два свідоцтва про закінчення Харківського 2-го реального училища [27, с. 61-62; 28].

У першому свідоцтві вказано, що С. Кузнец вступив до Харківського 2-го реального училища 26 жовтня 1915 року і закінчив його 16 травня 1917 року при відмінній поведінці з вісьмома п'ятірками і п'ятьма четвірками.

У другому свідоцтві вказано, що С. Кузнец з 1 вересня 1917 року по 31 травня 1918 року вчився у вищому додатковому класі Харківського 2-го реального училища (post-graduate course). При відмінній поведінці вищий додатковий клас закінчив з 12 п'ятірками, двома четвірками (алгебра, малювання) і однією трійкою з фізики [27, с. 61-62].

У 1918 році С. Кузнец вступив до Харківського комерційного інституту, де в кінці першого курсу склав іспити з восьми предметів, причому таким відомим російським економістам, як професор В. Ф. Левітський і професор П. І. Фомін [26, примітка, п.7].

На другому курсі цього інституту С. Кузнец вчився тільки протягом одного семестра (вересень — листопад 1919 р.).

У грудні 1919 року Харківський комерційний інститут і юридичний факультет Харківського університету були об'єднані і на їх базі створений Харківський інститут народного господарства [25, 27].

Принагідно зауважимо, що останньою датою, яка стоїть в заліковій книжці С. Кузнеця, є 7 липня 1921 року. В той день він склав екстерном іспит з двох предметів зі статистики [27].

Можливо, вищевказаним можна пояснити той факт, що ряд дослідників вважають, що С. Кузнец закінчив юридичний факультет Харківського університету [15].

У 1921 році С. Кузнец влаштувався на роботу в статистичний відділ південного бюро Всеросійської центральної ради профспілок, де працював протягом двох років [26].

Чому С. Кузнец не продовжив навчання в Харківському інституті народного господарства, куди переводились на подальше навчання студенти і перейшли працювати викладачі кафедри політекономії і статистики ліквідованого комерційного інституту, поки невідомо.

Можливо, однією із причин могло бути матеріальне становище сім'ї Кузнеців чи сам факт ліквідації комерційного інституту.

На підставі зібраних за час роботи в статистичному відділі даних С. Кузнецем була

опублікована стаття "Денежная заработная плата рабочих и служащих фабрично-заводской промышленности г. Харькова в 1920 году" [26, 37, 40]. (Повністю стаття опублікована в додатку до роботи В. М. Московкина [26]).

Як зазначалося вище, в 1922 році С. Кузнец разом з братом переїхав до США і протягом літа самостійно вивчав англійську мову, що дало йому змогу восени вступити до Колумбійського університету, де він вивчав економіку.

В 1923 році С. Кузнец одержав ступінь бакалавра, а в 1924 році — магістра.

В університеті С. Кузнец провів дослідження макроекономічних процесів і в 1926 році захистив докторську дисертацію на тему "Циклічні коливання: роздрібна та гуртова торгівля. Сполучені Штати, 1919–1925" [19].

Ця наукова праця створила С. Кузнецу ім'я та авторитет у колі провідних економістів США. Йому запропонували роботу у Національній раді із дослідження в галузі соціальних наук. Тут він вивчав циклічні коливання та сезонні зміни у промисловості та торгівлі. Всі ці дані були опубліковані в монографії "Столітня динаміка виробництва і цін", яка вийшла друком у 1930 році [15, 19].

У 1927 році С. Кузнец розпочав роботу в Національному бюро економічних досліджень, де більше 30 років був штатним працівником [15, 19].

Перехід молодого вченого в цю установу (а С. Кузнецу в той час було тільки 28 років) ознаменував новий етап у його роботі і житті.

Протягом майже 20 років він проводив дослідження *національного доходу і національного продукту* США [15, 19, 37].

Результатом цієї копійки праці була монографія "Національний дохід: короткі підсумки" (National Income: A Summary of Findings, 1946), яка згодом стала настільною книгою економістів світу.

Практичне використання вказаних праць С. Кузнец дозволило економіці США достатньо об'єктивно оцінити позитивну динаміку свого розвитку, а американському суспільству забезпечило зростання добробуту.

Розуміючи, що формування національного доходу, його абсолютна величина однаково залежить як від попиту, так і від пропозиції, активної взаємодії цих двох об'єктивних чинників економічного життя людей, С. Кузнец одним із перших застосував *"подвійний рахунок"* [15], розглядаючи його як з боку пропозиції, так і попиту. Причому спочатку він розрахував так званий *"сукупний попит"* [19], що визначається сумою витрат суспільства на споживчі товари і послуги, інвестицій та державних затрат.

У своєму другому розрахунку національного доходу С. Кузнец, обчислюючи величину сукупного доходу нації з боку пропозиції, застосував суму показників факторних доходів — заробітної плати, прибутку, процента і ренти.

Внесок С. Кузнецу у розробку методів підрахунку національного доходу ґрунтується на

єдиній концепції взаємозалежності між розрахованим обсягом національного виробництва у даному році і певним рівнем добробуту.

Учений довів зв'язок між добробутом і доходом при вирішенні таких спірних питань, як внесок у дохід видів діяльності чи факторів, що перебувають за межами ринку, та зміна обсягу випуску різноманітної продукції, яка ще не отримала вартісної оцінки.

У 1949 році С. Кузнец очолив Комітет з економічного зростання у Національній раді по дослідженню в галузі соціальних наук [15, 19].

Розпочався новий етап в науковій кар'єрі С. Кузнецу.

В очолюваному комітеті він створив колектив однодумців із співробітників, викладачів та аспірантів Гарвардського університету. Наукова група, зібравши і проаналізувавши великий масив статистичних даних, провела порівняльні дослідження закономірностей зростання національного доходу різних країн за певні періоди. Наслідком стала серія наукових робіт (понад 50), підготовлених під керівництвом С. Кузнецу та опублікованих у рубриці "Кількісні аспекти економічного зростання націй" у науковому часописі "Економічний розвиток та культурний обмін".

С. Кузнец запропонував показник *"валовий національний продукт на душу населення"* (GNP — Gross National Product Per Capita), який застосовують, коли порівнюють рівень економічного розвитку різних країн [15].

За матеріалами проведених досліджень С. Кузнец опублікував дві фундаментальні праці — "Сучасні економічні зростання" (1966) і "Економічні зростання націй" (1971).

Аналіз широкої історичної перспективи економічного зростання дозволив С. Кузнецу вивести ряд емпіричних закономірностей, властивих не тільки США, але й іншим країнам [15].

Йому вдалося виявити існування своєрідних *"довгих хвиль"* економічного розвитку з періодом близько 20 років, за якими чергується інтенсивність темпів економічного розвитку і які одержали назву *"цикли Кузнецу"* [15, 19, 37].

Ці хвилі С. Кузнец "виявив" у 1958 році, коли досліджував динаміку населення США, яка підпорядковувалася певній закономірності.

Поряд із 20-річними циклічними коливаннями економіки С. Кузнец знайшов так звані *"будівельні хвилі"* тривалістю 17–25 років, що підтверджують існування циклічного розвитку будівельної галузі. Ці коливання, на його думку, пов'язані з періодичним масовим оновленням та модернізацією житла, виробничих споруд та демографічних процесів.

У 1961 році С. Кузнец опублікував одну з найголовніших книг свого життя — "Капітал та американська економіка" (Capital and American Economy), де провів історико-статистичний аналіз економічного розвитку США як результат руху капіталу за майже сторічний період.

Остання книга С. Кузнеца була опублікована в 1979 році — "Зростання і структурні зміни" (Growth and Structural Shifts). В ній викладено так званий "закон Кузнеца", в якому стверджується, що в країнах із відносно нерозвинутою економікою спостерігається певна закономірність: у перші 10 років нерівність у розподілі доходів різко зростає, але потім з'являється тенденція до їх вирівнювання. Чим вищим є економічний розвиток, тим сильнішими стають ринкові і суспільні сили, що вирівнюють доходи [15].

С. Кузнец був неординарною людиною і талановитим вченим. Про це говорить хоча б той факт, що в нього офіційно було тільки два докторанти, але це були майбутні лауреати Нобелівської премії з економіки — Мілтон Фрідман і Роберт Фогель.

У 1971 році Саймон Сміт Кузнец був удостоєний Нобелівської премії з економіки "за емпірично обґрунтоване тлумачення економічного зростання, що привело до нового глибокого розуміння економічної і соціальної структури та процесу економічного розвитку взагалі".

Основні періоди навчання і праці С. Кузнеца в США [37]:

1922 – 1926 рр. – навчання в Колумбійському університеті.

1927 – 1961 рр. – робота в Національному бюро економічних досліджень.

1930 – 1954 рр. – робота в Пенсільванському університеті.

1954 – 1960 рр. – робота в університеті Джона Гопкінса.

1960 – 1971 рр. – робота в Гарвардському університеті.

Одружився С. Кузнец у 1929 році зі своєю колегою Едіт Хандлер. У них народилися син і донька, вони мали чотирьох онуків. Син Пол також став професором економіки. Вся родина С. Кузнеца відзначалася скромністю. Їх спільною пристрастю була класична музика [19].

С. Кузнец був членом Королівської академії наук Швеції, почесним професором американських Гарвардського, Пенсільванського, Колумбійського університетів та Єврейського університету в Єрусалимі.

Помер Саймон Сміт Кузнец 10 липня 1985 року в Кембриджі (штат Массачусетс), проживши довге і насичене творче життя.

ШАРПАК **Георгій**
(Georges Charpak):
(1.08.1924 — 29.09.2010) —
за відкриття й створення
детектора елементарних
часток, зокрема багато-
дротової пропорційної
камери.

Георгій Шарпак народився 1 серпня 1924 року в старовинному містечку

Dąbrowica Сарненського повіту в Польщі (зараз місто Дубровиця Рівненської області, Україна). Єврейська родина Шарпака жила у Сарнах. Народжувати свого первістка мати пішла у Дубровицю, де, як сподівалися батьки, тавро єврейства буде менш помітним.

Мати Григорія Хане Шапіто жила і навчалась в Олевську, була освіченою людиною. Любила читати російських класиків Л. Толстого, О. Пушкіна та інших, захоплювалася музикою. Це захоплення вона передала і своєму синові.

Батько мав спокійний характер, усупереч дружині сповідував сionістські погляди.

Родина батька жила в Сарнах із часів заснування міста, коли воно стало залізничним центром. Батько Георгія володів підприємством із виробництва цегли, що вельми прислужилося в прямому розумінні у розбудові польських сіл та містечок [17, 43], а також тримав мануфактурну лавку на одній з головних вулиць міста [16].

З ранніх років дітей, а ще був брат Андре, вчили грамоти і релігії.

Часті єврейські погроми, які тоді відбувалися в Сарненському повіті, страх за майбутнє дітей спонукали сім'ю Шарпаків шукати кращої долі за кордоном. У 1926 році сім'я виїжджає до Палестини [49].

Приїхавши на нове місце, у нове оточення, в зовсім відмінний клімат, сім'я знову опинилася в досить важких умовах. Батько влаштувався на будівництво дороги подрібнювачем каміння. Згодом захворів малий Георгій, почалось запалення очей, яке потребувало негайного лікування. Нависла загроза сліпоті. Через два роки довелося повернутися на батьківщину, до Сарн.

Мрія батьків виїхати в іншій краї у пошуках кращої долі ніколи не згасала. В 1931 році сім'я переїздить до Франції. Їхали знову в невідомість. У Парижі їх чекав брат батька з родиною, який на перших порах їм багато допоміг. Двоюрідна сестра Жаніна допомогла Георгію швидко опанувати французьку мову. До речі, Георгій Шарпак володів шістьма мовами.

У Франції батько продовжував свою підприємницьку діяльність. Хоча сім'я була нібито заможною, але за французькими мірками досить бідною. Мабуть, саме тут Георгій став Жоржем Харпаком. Для французів слово "харпак" означало "обідранець", "голодранець", "халамидник".

У Парижі Жорж продовжив навчання у школі, а в 1938 р. вступив до лицю Святої Луїзи. Проте незабаром розпочалась Друга світова війна. Йому все ж таки вдалось провчитись у лицях Святої Луїзи і Монпансьє.

У 1943 році, в 19-річному віці, Ж. Шарпак вступає до Руху Опору, а в 1944 р. його заарештували і відправили до фашистського концтабору Дахау, де пробув один рік. Життя висіло на волосинці, мало хто з в'язнів залишився

живим. Та доля була до нього милостивою, і він вижив [49].

З гітлерівських катівень його звільнили союзні війська. Згодом, через кілька років, Президент Франції нагородив Жоржа Шарпака хрестом "За бойові заслуги у війні 1939 — 1945 років" як громадянина Франції [31].

У 1945 році, уже після війни, Ж. Шарпак вступає до вищої гірничої школи, яку закінчив у 1947 році. Далі навчається в "Коледжі де Франс" (College de France). Тут відвідує лекції всесвітньовідомого фізика Жоліо-Кюрі і починає працювати в його лабораторії. У 1955 році отримує вчений ступінь доктора філософії з фізики.

У 1959 році Георгій Шарпак починає свій науковий шлях в Європейському центрі ядерних досліджень (CERN), що знаходиться поблизу Женеві, очоливши наукову групу, яка розробляла нові методики ядерних досліджень.

Європейський центр ядерних досліджень (найбільша в світі лабораторія фізики високих енергій) – міжнародний дослідницький центр європейської спільноти — був створений за підтримки ЮНЕСКО у вересні 1954 року 12 державами (Австрія, Бельгія, Великобританія, Німеччина та інші) для проведення теоретичних та експериментальних робіт з фізики елементарних частинок. У центрі розташовані найдосконаліші накопичувальні протонні кільця, прискорювачі елементарних частинок – синхротрони, гігантські колайдери.

Один із таких колайдерів (великий адронний колайдер — Large Hadron Collider, LHC), побудований Європейською організацією ядерних досліджень (CERN), пролягає в тунелі (у формі тора діаметром 27 км) на глибині до 175 метрів поблизу Женеві. Він призначений для прискорення адронів, зокрема протонів і важких іонів. Фінансування та розробку проекту здійснюють більше як 10 тисяч науковців та інженерів, представників різних університетів і лабораторій з понад 100 країн світу.

Великий адронний колайдер досяг робочого етапу — 29 листопада 2009 року на ньому зафіксовано пучок протонів з енергією в 1,05 трильйона електрон-вольт (TeV) [4].

Поява потужних прискорювачів часток потребувала якісного удосконалення методів їх реєстрації та аналізу результатів, щоб можна було ефективно і швидко визначити основні фізичні залежності. Такий крок було зроблено у 1968 році, коли Георгій Шарпак розробив *багатодротову пропорційну камеру*.

Що являє собою ця камера, про яку сам винахідник сказав, що це "така собі невеличка штукавина 10x10 см"?

Камера – це паралельний ряд анодних дротиків, на які подається додатковий потенціал; радіус цих дротиків 20 мікрометрів (мкм). Зверху і знизу

дротиків знаходяться катодні площини, і все це поміщається в інертний газ. Кожен анодний дротик працює як незалежний пропорційний детектор. Це і є тією "родзинкою" винаходу Георгія Шарпака ("*камера Шарпака*") [49].

Важко втриматися тут від гри слів: Нобелівські "камери халамидника" [43].

У подальшому Георгій Шарпак розробив й інші багатодротові детектори: дрейфову і часо-проеційну камери, багаторозрядний лавинний детектор, газовий детектор із твердим фотокатодом.

У 1992 році Георгій Шарпак за відкриття й створення детектора елементарних часток, зокрема багатодротової пропорційної камери, був удостоєний Нобелівської премії в галузі фізики.

Останніми роками Георгій Шарпак значну увагу приділяв застосуванню розроблених ним камер у біології та медицині, створивши для цієї мети власне мале підприємство. Тут під його керівництвом розроблено новий тип детектора, за допомогою якого можна досліджувати структуру ДНК і проводити дослідження ракових пухлин.

Учений – член Французької академії наук з 1985 року, професор кафедри Жоліо Кюрі у Вищій школі фізики і хімії в Парижі, почесний доктор Женевського університету.

У 1989 році був відзначений премією Європейського фізичного товариства.

У Франції він відомий як Жорж Харпак, а в Англії – Джордж Чарпак.

Світосприйняття Георгія Шарпака формувалося у різних країнах різними культурами. Душу людини формує, насамперед, її дитинство. Ті роки життя, які Георгій провів в українському Поліссі, назавжди залишились у його пам'яті.

У книзі мемуарів, яку він написав разом з психологом Домініком Содином "Жизнь как связующая нить" [2], можна простежити шлях, яким маленький хлопчик із Полісся пройшов до Нобелівського лауреата. "Триша сделался кем-то другим, остался где-то далеко, в Польше, в болотистом краю, где течет Припять, не так уж далеко и от Чернобыля. Воспоминание необъяснимое, которое еще и сегодня трогает меня до глубины души", — пише Георгій Шарпак.

У житті Георгій Шарпак був досить скромною, сором'язливою і замкнутою людиною, не любив про себе розповідати. Коли до нього приходили і розпитували про окремі епізоди життя, він здебільшого відбувався жартами [11, 51].

У 2004 році з нагоди свого 80-річчя Георгій Шарпак планував побувати на батьківщині, однак поїздка так і не відбулася.

З нагоди відзначення тисячоліття м. Дубровиці у 2005 році Георгію Шарпаку було присвоєно звання "Почесного громадянина м. Дубровиці" [10].

На початку ХХ століття родина батька Георгія Шарпака у Дубровиці спорудила двоповерховий

будинок, в якому певний час жила. У 50-х роках з нього зробили готель, потім розмістили бібліотеку і районний відділ освіти. Пізніше, коли будинок почав руйнуватися, його віддали людям під заселення. У 2001 році у споруди обрушилася стеля і будинок розібрали, обійстя почало заростати чагарниками і бур'янами. Місце заасфальтували, і на ньому спорудили автостоянку [31].

Помер Георгій Шарпак 29 вересня 2010 року в Парижі.

АГНОН, Шмуель Йосеф
(**Shmuel Yosef (S.Y.) Agnon**):
(17.07.1888 — 17.02.1970) —
за глибоко оригінальне мистецтво оповідання, нав'яне єврейськими народними мотивами.

Ізраїльський письменник, автор романів, повістей і новел.

Народився в місті Бучач (Галичина, провінція Австро-Угорської імперії, тепер – м. Бучач Тернопільської області, Україна).

Справжнє ім'я – *Шмуель Йосеф Галеві Чачкес* [52, 58]

Його батько, Шолом Мордехай Галеві Чачкес, за професією торговець хутром, здобув освіту рабина. Мати, вроджена Есфір Фарб, була начитаною жінкою; високоосвіченим був і його дід по материнській лінії, купець Іегуда Фарб, що справив великий вплив на юного Агнона [60].

Освіта, отримана в дитинстві, виявилася в темах і сюжетах багатьох творів Агнона.

Юний Агنون відвідував хедер (початкову школу), а також вивчав Талмуд під керівництвом свого батька і місцевого рабина. У "Будинку навчання" ("Беф хамидраш") він читав твори древніх і середньовічних єврейських оповідачів, повчання хасидів і сучасну єврейську літературу.

Свої перші поетичні твори, опубліковані в місцевій газеті, написав на івриті і на ідиші.

У 18-річному віці Агنون вирушає до Львова для роботи в єврейській газеті, в 1907 р. здійснює подорож до Яффи в Палестині, а роком пізніше переїжджає в Єрусалим.

У той час він був секретарем іудейського суду і служив у різних іудейських установах.

У 1909 р. Агنون опублікував коротку повість "Покинуті дружини" ("Agunot"), назвою якої згодом скористався для свого літературного псевдоніма ("Агنون" в перекладі з івриту означає "кинутий"). З 1924 р. "Агنون" стає офіційним прізвиськом письменника.

У названій книзі наявні характерні особливості творчості Агнона: використання фольклору і фантазії, релігійних мотивів.

У 1912 р. Агنون повертається до Європи і поселяється в Берліні, де вивчає класиків, читає

лекції про єврейську літературу, дає приватні уроки івриту, виконує обов'язки наукового консультанта. Разом з теологом і філософом Мартіном Бубером збирає перекази про хасидизм. Крім того, Агنون і Бубер засновують журнал "Юде" ("Jude"). У той же час Агنون знайомиться з німецьким бізнесменом Залманом Шокеном, який в 1915 р. надає йому п'ятирічну стипендію для занять літературною творчістю за умови, що він редагуватиме антологію єврейської літератури. З часом Шокен заснував власне видавництво в Берліні, в якому публікувалися в основному твори Агнона. За 12 років свого перебування в Берліні Агنون випустив в невеликому єврейському видавництві декілька повістей і збірок оповідань.

Події Першої світової війни стали на перешкоді до повернення Агнона в Єрусалим, куди він повертається тільки в 1924 році.

У 1919 р. письменник одружився з Есфірою Маркс, що народила йому дочку і сина.

У 1927 р. він оселився в районі Єрусалиму, званому Тальпійот. Під час арабського заколоту в 1929 р. його будинок був розграбований, і він побудував собі новий, в якому і прожив до кінця життя.

У кінці 20-х рр. Агنون написав свій найвизначніший твір, двотомний роман "Весільний балдахин" ("Nachnasat Kalah"), який був опублікований в 1931 р.

У цьому романі описуються пригоди бідного хасида, який мандрує Східною Європою у пошуках мужів та приданого для трьох своїх дочок. Гумор і іронія у "Весільному балдахині" поєднуються зі співчуттям, що характерне для творчості Агнона.

У 1930 р. Агنون знов повертається до Європи, де в цей час Шокен видає в Берліні його "Повне зібрання оповідань" ("Kol Sippurav", 1931).

Перед поверненням до Єрусалиму в 1932 р. письменник відвідує юдейські общини в Польщі, які з часів його дитинства істотно змінилися. Цей досвід знайшов своє віддзеркалення в романі "Нічний гість" ("Oreach Natah Lalun", 1937), де герой повертається в своє рідне село і тут бачить фізичне й культурне спустошення після руйнівної і кровопролитної війни.

У 1938 р. нацисти в Берліні закрили видавництво Шокена, підприємець перебирається до Тель-Авіва, де продовжує видавати твори Агнона. В кінці Другої світової війни Шокен відкрив філію свого видавництва в Нью-Йорку і почав публікувати книги Агнона англійською мовою, що дало можливість світовій громадськості знайомитися з творами письменника.

Ознайомившись із творчістю Агнона, впливовий американський критик Едмунд Уїлсон в кінці 50-х років офіційно запропонував кандидатуру письменника на Нобелівську премію з літератури.

У 1966 р. Агнон став лауреатом Нобелівської премії, яка була присуджена йому за "глибоко оригінальне мистецтво оповідання, навіяне єврейськими народними мотивами".

Нагороджений як громадянин держави Ізраїль.

У адресі Нобелівського комітету були особливо виділені "Весільний балдахин" і "Нічний гість".

В останні роки життя Агнон став в Ізраїлі національним кумиром. Коли в єрусалимському районі Тальпійот почалися будівельні роботи, мер міста наказав встановити спеціальний знак поблизу будинку Агнона: "Дотримуйте тишу! Агнон працює".

Незважаючи на величезну популярність, сам Агнон був переконаний, що його читацька аудиторія скорочується. У газових камерах Другої світової війни загинуло значне число тих людей, для яких він писав, і письменникові здавалося, що молоде покоління байдуже до тих традиційних культурних цінностей, які знайшли віддзеркалення в його творчості.

Мало відомий широкому колу читачів до здобуття Нобелівської премії, сьогодні Агнон вважається одним з найбільш видатних єврейських письменників, якого не раз порівнювали з Уільямом Фолкнером, а перш за все з Францем Кафкою, з яким його ріднять багатозначність і похмурий колорит зображення.

Оцінюючи досягнення Агнона, американський критик Роберт Альберт відзначив, що "в своїй багатогранній літературній спадщині Агнон торкнувся багатьох найскладніших аспектів сучасного світу. Не втрачаючи духовного зв'язку з минулим, він дотримувався переконання, що такий зв'язок необхідний і його можна досягти".

Дослідники творчості Агнона наголошують на зв'язках єврейської культури з українською, про що класик єврейської літератури говорив у своїй промові при врученні йому Нобелівської премії. Українська тематика відображена в багатьох творах Агнона, найперше в оповіданні "Бартка Добуша" та романах "Видання заміж", "На морській глибині", "Старі й молоді разом", "Проста історія".

У 1996 році батьківщину Агнона Бучач уперше відвідала донька письменника Емона Чачкес-Ярон [52].

У 1998 році в Бучачі, Львові, Золочеві та інших містах Західної України знято частину документального фільму "Агнон" із серії "Письменники століття", який 1999 року отримав першу премію на фестивалі в Палермо (Італія).

У 2002 році в Тернополі відбулись 11-ті Нобелівські читання, присвячені Агнону; на них було репрезентовано переклади творів письменника "Бучач. Обітована земля його серця" та бібліографічний покажчик літератури про нього [52].

Окрім Нобелівської премії, Агнон був удостоєний й інших нагород, в т.ч. престижної

Бяликської премії Тель-Авіва (1935 і 1951), Усишкінської премії (1950) і премії Ізраїлю (1950 і 1958).

Крім того, письменник був удостоєний почесних ступенів юдейської теологічної семінарії в Америці, Єврейського університету в Єрусалимі, Колумбійського університету в США. У 1962 р. Агнон був вибраний почесним громадянином Єрусалиму.

В Ізраїлі випущена купюра вартістю 50 шекелів, яка присвячена Шмуелю Агнону, а в м. Бучачі (Тернопільщина, Україна) — до 120-ліття від дня народження (2008 р.) — конверт із спеціальним гасінням.

Помер Агнон (Шмуель Йосеф Галеві Чачкес) 17 лютого 1970 року від серцевого нападу. Похований на Олійній (Елеонській) горі в Єрусалимі.

ФРІДМАН Мілтон
(Friedman Milton):
(31.07.1912 – 16.11.2006)
– за досягнення у дослідженні споживчого аналізу, розробці грошово-кредитної теорії та демонстрації складності стабілізаційної політики.

Американський економіст, відомий своїми працями з макроекономіки, мікроекономіки та економічної історії.

Народився Мілтон Фрідман 31 липня 1912 року в Брукліні, Нью-Йорк.

Він був четвертою дитиною і єдиним сином у бідній родині єврейських емігрантів зі Східної Європи Сарі Етель (Ландо) та Ено Саула Фрідмана, вихідців з містечка Берегсас, що на той час знаходилося на території Австро-Угорщини (нині – місто Берегово в Закарпатській області, Україна) [24, 53, 55, 56]. Через рік після народження Мілтону родина переїхала у невелике місто Ровей, що в 20 милях від Нью-Йорка.

Іммігрантське життя сім'ї Фрідманів в Америці було непротим: у батька не було роботи, гроші на утримання всієї родини заробляла мати, торгуючи у маленькому магазинчику. Згодом у своїй автобіографії Мілтон Фрідман напише: "Фінансова криза була нашим постійним супутником" [56].

Oscima [24, 48].

Коли Мілтону виповнилося 15 років і він вчився в останньому класі середньої школи, батько помер, і клопіт забезпечувати родину ліг на плечі матері та старших сестер.

У 1926 році М. Фрідман вступив до Рутджерського університету (штат Нью-Джерсі), після закінчення якого здобув ступінь бакалавра економіки та математики. Інтерес до економічної теорії розбудили в ньому викладачі університету А. Ф. Берні та Г. Джонс. За рекомендацією

останнього Фрідману була надана стипендія від економічного факультету Чиказького університету, що дало йому можливість продовжити навчання.

Трудова діяльність [24, 48].

У 1935 році Фрідман взяв участь у масштабному проекті емпіричного дослідження споживчого бюджету, проведеному Національним комітетом із природних ресурсів у Вашингтоні.

Наприкінці 1937 року він перейшов на роботу до Національного бюро економічних досліджень (NBER) у Нью-Йорку, де під керівництвом майбутнього Нобелівського лауреата Саймона Кузнеца, зайнявся дослідженням структури доходів від приватної практики. Результатом цієї роботи стала спільна праця "Доходи від незалежної приватної практики", яка викликала суперечки серед спеціалістів, оскільки автори зробили висновок, що професія медика має монопольний характер і це дозволяє піднімати доходи лікарів вище за середній рівень, встановлюваний конкуренцією.

У цій праці М. Фрідман уперше зробив висновки з теорії людського капіталу і теорії розподілу доходу. Він також уперше ввів розрізнення між постійним і тимчасовим доходом, що становить один з важливих компонентів його *теорії споживання*.

(*Теорія споживання* – мікроекономічна теорія, що з'ясує основні властивості попиту споживачів в залежності від цін товарів і доходу (бюджету) споживача. Теорія опирається на припущенні, що споживач завжди вибирає найкращий споживчий набір, який може собі дозволити) [44].

Дослідження "Доходи від незалежної приватної практики" лягло в основу дисертації на здобуття ступеня доктора економіки, яка була в 1946 році М. Фрідманом успішно захищена в Колумбійському університеті [24].

З 1941 по 1943 роки Фрідман працював як економіст у міністерстві фінансів США, беручи участь у розробці податкової політики на час війни, а з 1943 по 1945 рік — у дослідницькій групі з математичної статистики в Колумбійському університеті, що на замовлення міністерства оборони США збирала статистичні дані із широкого кола проектів. Заняття Фрідмана в роки Другої світової війни дали йому змогу на досить високому рівні брати участь у виробленні економічної політики уряду.

У 1945 — 1946 роках Фрідман викладав у Мінесотському університеті, а восени 1946 року повертається до Чиказького університету на посаду асистента-професора економіки, з 1962 року — він професор економіки того ж університету, в якому працює до офіційного виходу в 1977 році у відставку.

З 1950 року Фрідман перебував у Парижі як консультант уряду США у справі реалізації плану Маршалла, яким передбачалося відновлення

економіки країн Західної Європи, що була зруйнована війною. Він одним із перших економістів виступив активним прихильником запровадження системи гнучких валютних курсів ("плаваючий курс"). Фрідман прогнозував, що введені в 1944 році Бретон-Вудською угодою задля забезпечення стійкості міжнародних валютних відносин фіксовані валютні курси в кінцевому рахунку чекає провал, який фактично і відбувся в 70-ті роки ХХ століття.

Кар'єра і досягнення [24,48].

Мілтон Фрідман є провідним представником чиказької економічної школи. Його ім'я асоціюється з монетаристською доктриною, яка принесла йому значну популярність і вплинула на перегляд у 70–80-ті роки монетарної політики, що проводиться центральними банками, головним чином у США.

(*Монетаризм* — економічна теорія, за якою кількість грошей в обігу є визначальним фактором формування господарської кон'юнктури, існує прямиий зв'язок між зміною маси грошей в обігу та величиною валового й національного продуктів.

Започаткував теорію монетаризму Мілтон Фрідман, назву нової економічної теорії дав Карл Бруннер (Karl Brunner).

Монетаристи вважають, що держава має обмежити своє втручання в господарське життя, лише підтримуючи стабільний темп росту грошової маси).

Прибічником класичного лібералізму М. Фрідман визначив себе ще в 1962 році – в книзі "Капіталізм і свобода", де він безпосередньо заявив, що втручання держави в економіку небажане, оскільки в більшості випадків призводить до негативних наслідків. Для лібералізації економіки уряду США він запропонував 14 пунктів, у тому числі створення приватної пенсійної системи, охорони здоров'я та інше. Урядами всього світу ці пропозиції вважаються прийнятними, але досяжними тільки у віддаленому майбутньому.

Серед прихильників економічних ідей Фрідмана свого часу були прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер і президент США Рональд Рейган, у Москві — Єгор Гайдар і Анатолій Чубайс.

Ідеї М. Фрідмана мають певний відгук і в Україні [1].

Професійна позиція [24, 47, 58].

Ключовим пунктом кількісної теорії грошей Фрідмана є положення, що попит на гроші (хоча і не обов'язково стабільний у номінальному вирахованні) є стабільною функцією незначного числа змінних. Проведений ним аналіз історії розвитку грошової системи США через призму співвідношення між зміною грошової маси і цінами, а також змін у номінальному доході дозволив сформулювати чотири теоретичні постулати, що зводяться до наступного:

1. Щоб домогтися стабільності цін, необхідний неінфляційний ріст кількості грошей.

2. Економічний ріст досяжний як при зростаючих, так і при падаючих цінах за умови, що передбачуваний їхній ріст помірний.

3. Відносини між змінами в кількості грошей і змінами перемінних величин, що впливають на них, залишаються незмінними, незважаючи на розходження в наслідках, що викликали ріст кількості грошей.

4. Головний канал впливу проходить через зміни в грошах до змін у доході, а не навпаки. Зміни росту грошової маси визначають зміни інтенсивності зростання номінальних доходів.

Більш детально про це – в книзі М. Фрідмана "Гроші: кількісна теорія", 1968. ("Money: the Quantity Theory").

У 1980 році вийшло з друку англomовне видання книги М. Фрідмана та Р. Фрідман "Свобода вибору: власний підхід", яка в 2007 році перекладена на російську мову [47].

Видання фактично складається із двох частин: книги та 10-серійного телесеріалу на американському телеканалі PBS економіста Мілтона Фрідмана на захист принципів вільного ринку.

Починаючи з січня 1980 р. PBS транслював телепередачу, яка складалася з 10-ти серій: сила ринку, тиранія контролю, анатомія кризи, від коліски до могили, створені рівними, що сталося з нашою школою, хто захищає споживача, хто захищає працівника, як вилікувати інфляцію, як зберегти свободу.

Оскільки телепередача стала популярною як серед фахівців, так і серед простих американців, її повторили в 1990 році в іншому форматі – скоротили до чотирьох випусків в ефір, і перед кожним випуском з короткими повідомленнями виступали відомі в Америці громадяни: Арнольд Шварценеггер, Джордж Шульц, Рональд Рейган, Девід Фрідман.

У галузі міжнародних відносин Фрідман виступав проти економічної допомоги США іншим країнам, вважаючи, що подібна допомога призводить до посилення позицій уряду в порівнянні з приватним бізнесом і встановлення централізованого контролю з боку уряду над економікою інших країн, що скоріше заважає, ніж сприяє їх економічному розвитку.

Нагороди і почесні [24, 48, 55].

У 1951 році М. Фрідман отримує найпрестижнішу для молодого економіста нагороду — медаль Джона Бейтса Кларка.

У 1967 році його обирають президентом Американської економічної асоціації. На її зібранні він зачитав свою знамениту доповідь про відсутність фактичного зв'язку між інфляцією та безробіттям.

У 1971 році отримав премію імені Джона Комонса.

У 1976 році Мілтон Фрідман став лауреатом Нобелівської премії "за досягнення у дослідженні

споживчого аналізу, розробці грошово-кредитної теорії та демонстрації складності стабілізаційної політики".

У 1988 році був удостоєний Президентської медалі Свободи, яка є найвищою нагородою США.

В 2002 році на честь 90-річчя Мілтона Фрідмана президент США влаштував урочистий прийом в Білому Домі.

Сім'я Мілтона Фрідмана [36, 48].

В 1938 р. Мілтон Фрідман одружився. Його дружина – Роуз Діректор, економіст; їх знайомство почалося зі спільної наукової роботи в університеті Чикаго. У них є син Девід — професор економіки Чиказького університету і донька Джот – юрист.

До речі, Роуз також народилася на українській землі (у селі Старий Чорторийськ на Волині). Вона прожила разом з чоловіком 68 років. Померла на 99 році життя. Свій прах заповіла розвіяти над океаном [8].

Закарпатські корені родини Мілтона Фрідмана [53, 55].

Про родину Фрідманів та їхнє коріння закарпатці знають небагато.

У місті Берегове є будинок, який, за припущеннями краєзнавців, міг належати родині Фрідманів. Ця будівля з баштою і флюгером, типова саме для Берегова, знаходиться на вулиці Шевченка. Тут нині розташований офіс районного Товариства Червоного Хреста. Оксана Маргітич, голова цієї установи, зокрема, розповіла: "У 2001 році, коли Закарпаття спіткав великий паводок, ми отримали цей будинок у якості благодійної допомоги від Угорського Червоного Хреста. Але попередній власник розповідав, що до Першої світової війни тут мешкала єврейська родина, яка емігрувала в Америку, а один із їхніх синів став відомим економістом, працював в адміністрації президента Сполучених Штатів. Однак офіційних документів щодо перших власників, на жаль, не залишилося..." Внутрішнє оздоблення кімнат залишилося практично автентичним — збереглися старовинні плафони, каміни, вікна та двері [55].

24 серпня у місті Берегово (Закарпаття) відбулися "Фрідманівські читання" — науково-культурологічно-історична акція, яка мала на меті дослідити біографію і творчість видатного економіста, лауреата Нобелівської премії Мілтона Фрідмана [55].

Помер Мілтон Фрідман 16 листопада 2006 року у віці 94 років від серцевого нападу.

Крім вищезгаданих лауреатів Нобелівської премії, які народилися на території сучасної України, реальними претендентами на цю престижну премію були й інші українці [13, 20].

ФРАНКО Іван Якович: (27.08.1856 – 28.05.1916) — український письменник, поет, публіцист, вчений, етнограф, перекладач, громадський і політичний діяч.

Народився 27 серпня 1856 року в с. Нагуєвичих Дрогобицького повіту в Східній Галичині (тепер с. Івана Франка Дрогобицького району Львівської області) в родині селянина-коваля [46].

Коли І. Франку не було ще і 9 років, помер його батько [45], невдовзі і мати. Виховувався в чужій родині. Про своє дитинство та шкільні роки згодом напише в оповіданнях "Малий Мирон", "Трицева шкільна наука", "У столярні".

Після того, як в 1875 році закінчив з відмінними оцінками Дрогобицьку реальну гімназію, записався дійсним слухачем на філософський факультет Львівського університету, де вивчав класичну філологію.

В університеті І. Франко друкується в студентському часописі "Друг", веде активну громадсько-політичну і видавничу діяльність, листується з визначним політичним діячем Михайлом Драгомановим, знайомиться з працями Карла Маркса та Фрідріха Енгельса. Все це викликає підозру в австрійській поліції, і його разом з іншими членами редакції часопису "Друг" в червні 1877 року арештовують.

У в'язниці І. Франко провів 9 місяців. Згодом за свою громадсько-політичну діяльність він буде заарештований у 1880 і 1889 роках. Всі ці арешти негативно вплинуть на його подальшу долю.

Після першого арешту І. Франко виключають з третього курсу університету, і продовжити навчання зможе тільки через 15 років у Чернівецькому університеті.

У 1894 році І. Франко габілітувався у Львівському університеті з історії української літератури та етнографії. Перед професорським колективом університету прочитав відкриту лекцію "Розбір "Наймички" Шевченка", яка була схвально прийнята, але зарахованим в штат університету не був через супротив намісника Галичини. Не допомогло навіть те, що в 1893 році захистив у Віденському університеті дисертацію на звання доктора філософії. Йому пригадали всі попередні арешти.

Іван Франко продовжує займатися видавничою діяльністю: разом з М. Павликом видає журнал "Громадський друг", а після його закриття — альманахи "Дзвін" і "Молот", згодом — журнал "Життя і слово".

Продовжує активно займатися літературною діяльністю: з'являються політичні поезії — "Каменярі" (1878), "Вічний революціонер" (1880), "Не пора ..." (1880) та інші.

У 1887 р. виходить збірка його поезій "З вершин і низин", яка була названа найвидатнішим явищем в українській поезії після "Кобзаря" Тараса Шевченка.

Згодом виходять друком збірки "Зів'яле листя" (1896), "Мій ізмарагд" (1897), "Із днів журби" (1900), філософська поема "Мойсей" (1905).

У 80-90-х роках Іваном Франком були написані повісті "Борислав сміється" (1881), "Захар Беркут" (1882), п'єса "Украдене щастя" (1893) [39].

Важливе місце в творчості Івана Франка займає перекладацька діяльність.

Ним були перекладені на українську мову твори російських і західноєвропейських письменників: Пушкіна, Лермонтова, Чернишевського, Гоголя, Некрасова, Міцкевича, Гете, Гейне, Гюго та інших. Всього І. Франко переклав понад 200 авторів із 14 мов.

Збірка творів Івана Франка становить 50 томів, та ще і не всі твори автора ввійшли до неї.

"Після Тараса Шевченка українська література не знала діяча, рівного Іванові Франку за титанічними масштабами діяльності. Вічний революціонер, співець трудового народу, один із перших в європейських літературах співців робітничого класу, найвизначніший письменник пошевченківської доби, глибокий мислитель — таким є для нас Іван Франко" (Олесь Гончар, 1964) [6].

Кандидатура Івана Франка на здобуття Нобелівської премії 26 листопада 1915 р. була висунута професором Віденського університету, доктором філософії Йосифом Застирцем [13].

У листі до Нобелівського комітету, який зберігається в архіві Шведської академії наук під № 19 за 1915 рік, він характеризує І. Франка як "великого Провідника свого народу, міжнародного генія, найвизначнішого письменника сучасної Європи".

На превеликий жаль, Іван Франко не став лауреатом Нобелівської премії — лист-подання надійшов у Нобелівський комітет запізно, коли питання про лауреатів уже було вирішено.

Помер Іван Якович Франко 28 травня 1916 року. Його поховано у Львові на Личаківському цвинтарі.

Народ гідно шанує пам'ять Івана Франка. Його іменем названо один з обласних центрів України (м. Івано-Франківськ), Львівський державний університет, с. Нагуєвичі (тепер — с. Івана Франка), багато вулиць. У рідному селі великого Каменяря та у Львові відкрито літературно-меморіальні музеї Івана Франка.

ГОНЧАР Олександр (Олесь) Терентійович:

(3.04.1918 – 14.07.1995) — український письменник, літературний критик, громадський діяч.

Народився 3 квітня 1918 року в с. Ломівка неподалік Катеринослава (нині – Дніпропетровськ).

До вступу в Харківський університет навчався в технікумі

журналістики, працював у районній (на

Полтавщині) та обласній (у Харкові) комсомольській пресі.

У вересні 1938 р. вступив на філологічний факультет Харківського державного університету.

У червні 1941 р. О. Гончар у складі студентського батальйону пішов добровольцем на фронт. Про трагічну і водночас героїчну долю цього батальйону письменник згодом розкаже в романі "Людина і зброя".

Пройшов через страхіття війни, був поранений.

Після демобілізації з армії закінчив Дніпропетровський держаний університет (нині носить ім'я Олеса Гончара).

Головним підсумком цих років стане трилогія "Прапороносці" ("Альпи", 1946, "Голубий Дунай", 1947; "Злата Прага", 1948), яка була схвально сприйнята як суспільством, так і критикою.

Героїка війни і далі хвилює письменника. З'являється низка новел, присвячена воєнній тематиці: "Модри Камень", "Весна за Моравою", "Ілонка" та інші.

У 50–80 роках появляються нові твори: "Таврія" (1952), "Перекоп" (1957), "Циклон" (1970), "Тронка" (1963), "Собор" (1968), "Берег любові" (1976), "Твоя зоря" (1980), повість "Бригантина" (1972) та інші [5, 7, 8].

Роман "Тронка" в 1964 році був удостоєний Ленінської премії, доля роману "Собор" склалася драматично. Спочатку "Собор" був опублікований в журналі "Вітчизна" у 1968 р. Перші відгуки були схвальні, але невдовзі роман піддався нищівній критиці і більше 20 років був вилучений із літературного процесу [9].

Дослідники творчості О. Гончара допускають, що в романі описаний собор, який знаходиться у Дніпропетровську на тій самій вулиці, де раніше жив письменник, і був зруйнований.

У 1991 р. українською діаспорою Олесь Гончар був висунутий претендентом на Нобелівську премію, але, на жаль, безрезультатно [13].

Помер Олесь Гончар 14 липня 1995 р. Похований на Байковому цвинтарі.

САМЧУК Улас Олексійович: (20.02.1905 — 9.07.1987) — український письменник, журналіст, публіцист, редактор.

Народився 20 лютого 1905 р. в с. Дермань Дубенського повіту Волинської губернії (нині Здолбунівський район Рівненської області) в заможній родині.

З 1927 р. через певні обставини проживав за кордоном – в Німеччині, Чехословаччині, Канаді [38].

З 1925 р. почав друкувати в різних виданнях оповідання, новели, романи. З'являється ряд

творів, у яких автор описує боротьбу українців за національно-культурне та державне становлення: "Кулак" (1932), "Гори говорять" (1934), "Юність Василя Шеремети" (1946–1947), "На білому коні" (1956), "На твердій землі" (1967) та інші.

Найвидатнішим твором У. Самчука є роман-трилогія "Волинь" (1932 — 1937 рр.), в якому виведено збірний образ української молоді людини кінця 1920-х – початку 1930-х років, що прагне знайти місце України в світі й шляхи її національно-культурного і державного становлення. Роман приніс автору світову славу [38].

Після виходу в світ роману кандидатуру Уласа Самчука як "найвидатнішого українського прозаїка в діаспорі" висунув у 1980 році на здобуття Нобелівської премії з літератури торонський російськомовний журнал "Современник". Але У. Самчук Нобелівську премію не одержав — його кандидатуру не підтримав жоден із Нобелівських лауреатів. А саме така рекомендація могла бути визначальною [13].

Помер Улас Самчук 9 липня 1987 р. Похований в м. Торонто (Канада).

СТУС Василь Семенович: (6.01.1938 — 4.09.1985) — український поет, перекладач, прозаїк, літературознавець, правозахисник. Один із найактивніших представників українського культурного руху 1960 років. Герой України (2005, посмертно) [13, 42].

Народився 6 січня 1938 року в с. Рахнівка Гайсинського району Вінницької області в селянській сім'ї.

У 1944 — 1954 роках навчався у міській середній школі в м. Сталіно (Донбас), куди батьки переїхали ще в 1940 р., згодом — на історико-літературному факультеті педагогічного інституту м. Сталіно, в аспірантурі Інституту літератури Академії наук УРСР у Києві.

У вересні 1965 р. під час прем'єри фільму С. Параджанова "Тіні забутих предків" у кінотеатрі "Україна" в Києві взяв участь в акції протесту. Разом з Іваном Дзюбою, В'ячеславом Чорноволом, Юрієм Бадзьо закликав населення столиці засудити арешти української інтелігенції, що стало першим громадським політичним протестом проти масових політичних репресій в Радянському Союзі в післявоєнний час. Був виключений з аспірантури, згодом (1972 р.) звинувачений в "антирадянській агітації й пропаганді" і позбавлений волі на 5 років.

У 1979 р. повернувся до Києва, приєднався до гельсінської групи захисту прав людини, виступав проти репресій, які відбувалися в Україні.

У травні 1980 р. вдруге був арештований, судом визнаний особливо небезпечним рецидивістом і знову засуджений на 10 років позбавлення волі.

Під час перебування в аспірантурі підготував та здав до видавництва першу збірку творів "Круговерть", яку було відхилено. Друга збірка віршів "Зимові дерева", незважаючи на позитивні відгуки рецензентів, також була відхилена, але згодом опублікована в "самвидаві".

Перебуваючи в ув'язненні, В. Стус продовжував писати вірші. Більшість із них були вилучені та знищені, але частина таки через листи до друзини потрапила на волю.

Табірними наглядачами знищено приблизно 300 віршів поета.

На знак протесту проти жорстокого поводження табірної адміністрації з політ'язнями В. Стус кілька разів оголошував голодування.

У серпні 1985 р. В. Стус був відправлений у карцер за те, що, читаючи книгу, оперся ліктем на нари. На знак протесту він оголосив безстрокове сухе голодування. Помер в карцері в ніч з 3 на 4 вересня 1985 р. в концтаборі ВС-389/36 селища Кучино Пермської області. Був похований на табірному цвинтарі у с. Борисово. Прохання родини перевезти тіло додому відхилили на тій підставі, що не вийшов термін ув'язнення.

У 1985 р. Нобелівський лауреат Генріх Бьоль висунув Василя Стуса на здобуття Нобелівської премії з літератури, але кандидатура померлого на той час автора вже не могла розглядатися Шведською академією [13].

У листопаді 1989 р. поета перепоховано в Києві на Байковому цвинтарі.

Після смерті В.Стуса в Україні видано його книги: "Поезія" (1990), "Вікна в позапростір" (1992), "Золотокося красуня" (1992), "І край мене почує" (1992), "Феномен доби" (1993), "Твори в шести томах, дев'яти книгах" (1994–95), спогади про поета "Не відлюбив свою тривогу ранню..." (1993). Нагороджений державною премією ім. Т.Шевченка в 1993 році (посмертно).

26 листопада 2005 року В. Стусу посмертно присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена Держави [42].

На Нобелівську премію були висунуті й інші українці, зокрема поети **Павло Григорович Тичина** (23.01.1891 — 16.09.1967) в 1966 році та **Микола Платонович Бажан** (9.10.1904 — 23.11.1983) в 1970 році.

Запропонував ці кандидатури громадянин США, українець за походженням, який народився в Самбірському районі на Львівщині

Омелян Пріцак — широкознаний у світі вчений-славіст і тюрколог, професор Гарвардського університету.

Микола Бажан від нагороди відмовився. В надісланому Шведській академії літератури листі він подякував за увагу до його особи та творчості і висловив сумнів у реальності та своєчасності висунення його кандидатури.

Не судилося отримати Нобелівську премію і Павлові Тичині. Відмовився від Нобелівської премії і письменник **Іван Павлович Багряний** (Лозов'ягін) (2.10.1906 — 25.08.1963) [13].

У нас теж Нобеля дають !

У Заріченському районі Рівненської області є село Нобель. Коли воно було засновано — достеменно невідомо, але згадка про його існування зустрічається в Київському літописі уже в 1158 році.

3 серпня 2003 року в селі проводять всеукраїнський фестиваль гумору "Лауреат Нобелівської премії". Номінацій декілька: "Краще сатирично-гумористичне видання України XXI століття", "Пісенне мистецтво", "Мистецтво оригінального жанру", "Мистецтво художнього слова" [41].

Засновником фестивалю "Лауреат Нобелівської премії" (не плутати з лауреатом Нобелівської премії!) був письменник і літературознавець, доктор філологічних наук Григорій Штонь [18].

Вручення премії відбувається просто неба, на березі озера, теж названого Нобель. Лауреат отримує диплом, медаль і мішок грошей дрібними купюрами — від 250 до 500 грн. залежно від номінації. При цьому винуватець торжества зобов'язаний виконати деякі вимоги. Головна серед них — "замочити" медаль в кухлі якогонебудь напою, аж до води з озера, і випити, примовляючи при цьому: "Щоб не заіржавіла!" І що важливе: потрібно бити себе в груди і заявити, що лауреат більше ніколи не претендуватиме на цю премію.

Післямова.

Людина живе, доки про неї пом'ягають. У цих словах поміщена велика істина, суть якої починаєш розуміти гостріше, коли світ покидають Великі Люди. Великі своїми вчинками, відношенням до життя, рідних і друзів, до навколишнього світу. Вирушаючи в незворотність, вони залишають по собі добру пам'ять і біль неоправної втрати. Але навіть коли їх вже немає серед нас, коли вони замовкають навіки, їх благородні справи продовжують жити і говорити за них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Будзан Б. П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи / Б. П. Будзан. — К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. — 349 с.
2. Ваксман, Зельман. URL: <http://uk.wikipedia.org/>.
3. Ваксман (Waksman), Зельман А. URL: <http://n-t.ru/nl/mf/waksman.htm>.
4. Великий адронний колайдер. URL: <http://uk.wikipedia.org/>.

5. Гончар Олександр (Олесь) Терентійович. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Гончар О./ 3 промови на відкритті пам'ятника І.Франкові у Львові// Газета "Радянська Україна". — 1964 р. — 1 листопада.
7. Гончар О. Чим живемо: На шляхах українського Відродження. — К.: Український письменник, 1992. — 400 с.
8. Гончар О. Т. Твори: У 12 т. — К.: Наукова думка, 2001—2009.
9. Гончар О. Т. Щоденники: У 3 т. / Упоряд. В. Д. Гончар. — 2-ге вид. — К.:Веселка, 2008.
10. Григорій Харпак. Родовідне коріння Нобелівського лауреата сягає Дубровиці. URL: <http://dubrovitsa.lib.rv.ua/harpak.php>.
11. Громик В. Нобелівський лауреат — уродженець Сарн (Григорій Шарпак)// Сарненські новини — 1993 — 11 лип. — С. 4.
12. Дворічанський район Харківської області. URL: <http://uk.wikipedia.org>.
13. Килимник Ю. Україна — батьківщина шістьох Нобелівських лауреатів// "День", щоденна всеукраїнська газета. — № 226, п'ятниця, 12 грудня 2003. URL: www.day.kiev.ua/41045.
14. Кімакович В. Й., Лауреати Нобелівської премії з фізіології та медицини: Біографічні нариси/ В. Й. Кімакович, І. Д. Герич, О. О. Куц. — Ужгород: ВАТ "Видавництво "Закарпаття", 2003. — 420 с.
15. Ковальчук В. Саймон Кузнец — український економіст з берегів Потомаку/ В'ячеслав Ковальчук// Вісник Тернопільського держ. економ. ун-ту. — 2006. — № 2. — С. 209—215.
16. Конєв Володимир. Нобелівський лауреат — родом із Рівненщини// "День", щоденна всеукраїнська газета. — № 227. — 8 грудня 1999. URL: www.day.kiev.ua/7927.
17. Корсак І. Ф. Імена твої, Україно: Художньо-документальні оповідання / І. Ф. Корсак/ Зустріч у Швейцарії (про Г. Шарпака — С. 158—161). — Луцьк : ПВД "Твердиня", 2007. — 300 с. — (Сер. "Пантеон").
18. Кралюк П. Старинний Нобель// "День" ежеднеаная всеукраинская газета. — № 160. — 21 сентября 2007 г. URL: www.day.kiev.ua/188383.
19. Кузнец (Kuznets), Саймон. URL: <http://n-t.ru/nl/ek/kuznets.htm>.
20. Левченко О. С. Нобелівська інтелектуальна еліта й Україна / О. С. Левченко. — Т.:Лілея, 2000. — 280 с.
21. Маринжа Лукьян. Выдающийся благодетель человечества// Здоров'я України. — 2008. — № 3. — С. 70-71. URL: <http://health-ua.com/articles/2407.html>.
22. Мечников Ілля Ілліч. URL: <http://uk.wikipedia.org>.
23. Мечников, Ілья. URL: <http://n-t.ru/nl/mf/mechnikov.htm>.
24. Мілтон Фрідман. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
25. Московкин В. Семен Кузнец и его университетское окружение в Харькове/ В.Московкин // Бизнес Информ. — X., 2002. — № 7—8. — С. 85—90.
26. Московкин В. Семен Кузнец: его профессиональное окружение в Харькове и первая научная работа / В.Московкин // Бизнес Информ. — X., 2002. — № 9—10. — С. 83—99.
27. Московкин В.М. Неизвестный Семен Кузнец: учеба в Харькове/ В.Московкин// Universitates: университеты. Научно-популярный журнал. — 2010. — № 1. — С. 52-65.
28. Московкин В. Неизвестный Семен Кузнец. Переписка с родственниками и архивно-исторические изыскания/ В.Московкин // Газета: Джайджест Е № 4, 2010 год. URL: <http://digest-e.narod.ru/digest-2010/04-2010/index.html>.
29. Мостовой Ю.М. Жизнь, вдохновение и слава Зельмана Ваксмана/ Ю.М. Мостовой, В.А. Кучер// Здоров'я України. — 2010. — № 17 (246). — С. 71.
30. Нобелевский лауреат Роальд Хофман: Выдающиеся львовяне. URL: <http://www.mankurty.com/lvovyane/>
31. "Обідранець" з Дубровиці став Нобелівським лауреатом! /Олександр Сінкевич. — Газета "Сім'я і дім". — 26.08.2004. URL: www.simya.com.ua/articles/3/1469/40/.
32. Пухлик Б. М. Что ищет он в стране далекой.../ Б. М. Пухлик //Новости медицины и фармации. — 2010. — № 6 (312), март. — С. 20—22.
33. Персональна сторінка Р. Гофмана (англ.). URL: <http://www.roaldhoffmann.com/pn/>.
34. Роалд Гофман. URL: <http://uk.wikipedia.org/>.
35. Роалд Гофман. URL: Nobel Prize in Chemistry / Roald Hoffmann – Autobiography.
36. Рóуз Фрідман. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
37. Саймон Кузнец. URL: <http://uk.wikipedia.org/w>.
38. Самчук Улас Олексійович. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
39. Світоч національно-культурного відродження України/ До 150-річчя від дня народження І. Франка. URL: <http://korolenko.kharkov.com/franko.htm>.
40. Сем. Кузнец. Денежная заработная плата рабочих и служащих фабрично-заводской промышленности г. Харькова в 1920 году// Материалы по статистике труда на Украине. — Харьков, 1921. — Вып. 2 (июль). — С. 53-64.
41. Слобода Платон. Стокгольм наши брали.Шесть раз/ Платон Слобода// Газета по-киевски. Рубрика: Люди/ 05 июня 2008 г.
42. Стус Василь Семенович. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
43. Таланчук П.М. Українська та світова культура (Матеріали до вступної лекції для роздумів студентству)/ П.М Таланчук. — Університет "Україна", 2007. — 20 с.
44. URL: http://www.vmurol.com.ua/upload/Lekcii/Lectsiya_2007.doc.
45. Теорія споживання. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
46. Франко Іван // Життєпис. URL :<http://www.franko.lviv.ua/ifranko/biograf.htm>.

49. Франко Іван Якович. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
50. Фридман М., Фридман Р. Свобода вибирать: Наша позиція / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2007. — 356 с. (Библиотека Фонда "Либеральная миссия").
51. Фридмен (Friedman), Милтон. Лауреаты Нобелевской премии. URL: <http://n-t.ru/nl/ek/>
52. Харпак Георгій. URL: <http://uk.wikipedia.org/>.
53. Хофман (Hoffmann), Роалд// URL: <http://n-t.ru/nl/hm/hoffmann.htm>.
54. Чекман І. Люди науки/ І.Чекман // Вісн. НАН України. — 2007. — № 7. — С. 48-50.
55. Шарпак Ж., Содинос Д. Жизнь как связующая нить, 2001. — 260 с.
56. URL: <http://old.rcd.ru/details.ru/68>.
57. <http://uk.wikipedia.org/wiki> / Агнон Шмуель Йосеф.
58. http://zakarpattia.net.ua/ua_news_52643.html. Олександр Ворошилов. Закарпаття: Відомі невідомі землі.
59. <http://www.mankurty.com/lvovuyane/index.php>. Нобелівський лауреат Роалд Гофман. Автор Андрій. 10:18, 25.12.2009.
60. Karpat News.sn.u. Нобелівський лауреат економіст Мілтон Фрідман мав закарпатські коріння// Олександр Ворошилов, Старий Замок Паланок, Закарпаття онлайн. БЛОГИ. 15 вересня 2010 р.
61. Nobel Prizes / Prize in Economic Sciences / Milton Friedman – Autobiography (Автобіографія на Нобелівському сайті).
62. Simon Kuznets URL: Autobiography // http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/kuznets-autobio.html.
63. Shmuel Agnon. Biography. URL: http://nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1966/agnon-bio.html.
64. The Nobel Prize in Physiology or Medicine 1952. Selman A. Waksman.
65. T.ru /АГНОН (Agnon), Шмуэль Йосеф URL: <http://www.n-t.ru/nl/lt/agnon.htm>.

M.I. FATULA, J.M. FATULA

Uzhgorod National University, Uzhgorod

UKRAINIANS — NOBEL PRIZE WINNERS

There were shown short biographies of Nobel prize winners I. Mechnikov, Z. Waksman, R. Hoffmann, S. Kuznets, G. Charpak, Sh. Agnon being born on Ukrainian lands and also Ukrainians nominated as candidates for this prize.

Key words: Nobel prize, Ukrainians – Nobel prize winners

Стаття надійшла до редакції: 6.07.2011 р.